

УДК 347.624.1

## ВІДМОВА ВІД ВСТУПУ У ШЛЮБ ЯК ЮРИДИЧНИЙ ФАКТ

## THE REFUSING OF MARRIAGE AS A LEGAL FACT

Явор О.А.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права № 2  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті встановлено ознаки такого юридичного факту, як відмова від вступу у шлюб, що дозволяє сформувати загальне розуміння моделі правового регулювання відносин, які виникають ще на досімейному етапі. З'ясовано, якими можуть бути наслідки такої відмови. Здійснено огляд судової практики за спорами, пов'язаними із майновими вимогами у випадках відмови одного із наречених від вступу у шлюб.

**Ключові слова:** юридичний факт, відмова від вступу у шлюб, майнові вимоги, пов'язані із відмовою від вступу у шлюб.

В статье установлены признаки такого юридического факта, как отказ от вступления в брак, что позволило сформировать общее понимание модели правового регулирования отношений, возникающих еще на досемейном этапе. Выяснено, какими могут быть последствия такого отказа. Осуществлен обзор судебной практики по спорам, связанным с имущественными требованиями в случаях отказа одного из помолвленных от вступления в брак.

**Ключевые слова:** юридический факт, отказ от вступления в брак, имущественные требования, связанные с отказом от вступления в брак.

The paper signs of such legal fact as the refusing of marriage that allowed to form a common understanding of models of legal regulation of relations which appear at the prefamily stage. Author finds out what might be the consequences of the refusing. Author has executed a review of the judicial practice on disputes related to property claims in cases of the refusing of marriage.

**Key words:** legal fact, refusing of marriage, property claims in cases of the refusing of marriage.

**Актуальність теми.** Як відомо, правове врегулювання сімейних відносин виходить із загальнотеоретичного уявлення про юридичні факти як про відповідні життєві обставини, що прямо або опосередковано визначені гіпотезою норми права і виступають підставою для виникнення зміни або припинення відповідних юридичних наслідків.

Одним із таких юридичних фактів, які виникають ще на досімейній стадії відносин, є відмова одного із наречених від вступу у шлюб.

Наукові розвідки з питань, пов'язаних із відносинами, що виникають на етапі вступу у шлюб, здійснювали такі вчені, як М.В. Антокольська, Ю.Ф. Беспалов, В.А. Ватрас, В.І. Данілін, В.Ю. Євко, І.В. Жилінкова, О.М. Калітенко, Г.К. Матвєєв, О.В. Молдован, О.М. Нечаєва, О.В. Пушкін, Н.В. Рабінович, З.В. Ромовська, В.О. Рясенцев, С.Я. Фурса, Л.Є. Чичерова, Ю.С. Червоний, Я.М. Шевченко та ін.

Однак, незважаючи на досить великий інтерес в юридичній літературі до питання шлюбних відносин, комплексна характеристика відмови від вступу у шлюб з точки зору теорії юридичних фактів і її ролі у правовому регулюванні сімейних відносин відсутня. Надання такої характеристики є метою даної статті. Це має дозволити сформулювати загальне розуміння моделі правового регулювання відносин, що виникають ще до виникнення сімейних правовідносин, і пов'язаного із ними комплексу прав і обов'язків. Крім того, необхідним є з'ясування, якими можуть бути наслідки відмови від вступу у шлюб, а також аналіз судової практики у справах цієї категорії.

**Виклад основного матеріалу.** В правовій доктрині склалося загальне розуміння того, що в нормі права закріплюється абстрактна модель фактичної обставини, з якою така норма пов'язує виникнення, зміну або припинення тих чи інших юридичних наслідків. Будь-які конкретні реальні відносини є значно складнішими й багатшими за ознаками у порівнянні зі своєю нормативною моделлю. Тому концепція дефектності юридичних фактів має також включати в себе критерії, що дозволяють відмежувати допустиму різноманітність соціальних відносин від істотного, юридично значущого порушення.

Сімейно-правові норми «обслуговують» відносини особливої природи – вони є особисто-довірчими, тому визначення допустимого ступеня втручання в суто особисту сферу, реальної можливості й ефективності впливу правовими засобами на сім'ю – вельми непросте завдання [1, с. 13; 2, с. 15]. В цьому сенсі наші уявлення про роль держави у визначенні сімейних обов'язків можуть навіть здобувати характеристику загадкових: скажімо, більшість людей розглядають міцність шлюбу як важливу частину їх життєвих планів і сприймають зобов'язання, що виникають в шлюбі, дуже серйозно. Тим не менше, будь-яка правова ініціатива щодо забезпечення таких зобов'язань викликає запеклі спори й сприймається із підозрою [3, с. 6].

В юридичній науці усталеним є підхід, відповідно до якого предметом сімейного права визнаються:

- відносини, які виникають у зв'язку зі шлюбом;
- особисті та майнові відносини між членами сім'ї;

в) особисті та майнові відносини між іншими родичами; г) відносини, які виникають у зв'язку із влаштуванням дітей, які позбавлені батьківського піклування.

Норми сімейного права опосередковують відносини, пов'язані із виникненням та припиненням шлюбу, а також визнанням шлюбу недійсним. Ці відносини виникають у процесі створення сім'ї (реєстрація шлюбу) або, навпаки, її припинення (розірвання шлюбу). У зв'язку з тим, що такі відносини спрямовані на встановлення або припинення сімейних прав, вони складають предмет сімейно-правового регулювання. Сімейне законодавство містить норми, які встановлюють порядок та умови укладання шлюбу, порядок його реєстрації, правові наслідки заручин, умови та порядок припинення шлюбу, визнання його недійсним тощо. До другої групи відносин, які складають предмет сімейного права, належать майнові та особисті відносини між членами сім'ї – подружжям, батьками та дітьми. Право регулює відносини, які виникають між подружжям стосовно їх особистих прав (право на зміну прізвища при реєстрації шлюбу, право на спільне вирішення усіх питань життя сім'ї, виховання дітей тощо). Існує чимало різноманітних майнових відносин подружжя, які потребують правового врегулювання – це відносини стосовно спільного та роздільного майна подружжя, вчинення правочинів щодо нього, користування, розпорядження тощо. Предмет сімейного права складають також різноманітні особисті та майнові відносини батьків і дітей. Правові норми регулюють особисті та майнові відносини між іншими членами сім'ї та родичами – відносини баби, діда, прабаби та прадіда з їх онуками та правнуками стосовно спілкування та захисту прав онуків [4, с. 21–22].

Однак відносини між особами, які тільки мають намір вступити у шлюб і створити, виникають ще до створення сім'ї. Правове регулювання на цій стадії визначено ст. 31 Сімейного кодексу України [5]. Розглянемо основні положення більш детально.

Особи (чоловік та жінка), що подали заяву про реєстрацію шлюбу в державний орган реєстрації актів цивільного стану, вважаються нареченими. Слід зазначити, що стан нареченої (нареченого) не створює обов'язку укласти шлюб. За загальним правилом шлюб реєструється після спливу одного місяця з дня подання заяви до державного органу реєстрації актів цивільного стану. В період між подачею заяви і датою державної реєстрації шлюбу особа – наречена або наречений – може змінити рішення і забрати свою заяву.

За сімейним законодавством особа, яка відмовилася від шлюбу, зобов'язана відшкодувати другій стороні витрати, що були нею понесені у зв'язку з приготуванням до реєстрації шлюбу та весілля. Особа відшкодовує реальні витрати (наприклад, завдаток музикантам, оренда приміщення, оренда транспортного засобу, завдаток за обслуговування весілля в ресторані, вартість весільного вбрання, каблучки тощо), що були вже оплачені у зв'язку з підготовкою до весілля. Збитки відшкодовуються особі, що бажала зареєструвати шлюб, навіть якщо витрати понесли її батьки, родичі чи знайомі. Сплатити збитки може особа, яка відмовилася від шлюбу, добровільно або примусово – за рішенням суду. Отже, наречена (наречений), яка зазнала збитків, повинна буди надати докази грошових сум, які підлягають відшкодуванню (чеки, квитанції, рахунок-фактура, авансова розписка, договори тощо).

Особі, яка зазнала збитків, необхідно буде довести, що вона вже реально витратила відповідні кошти, а також те, що ці витрати були спрямовані саме на підготовку до весілля.

Втім, СК України в п. 2 ч. 3 ст. 31 СК України закріплює: понесені витрати не підлягають відшкодуванню, якщо відмова від шлюбу була викликана протиправною, аморальною поведінкою нареченої, нареченого, прихованням нею чи ним обставин, що мають для того, хто

відмовився від шлюбу, істотне значення (тяжка хвороба, наявність дитини, судимість тощо) (ч. 3 ст. 31 СК України). Перелік обставин, що мають істотне значення, не є вичерпним.

Під аморальною поведінкою слід розуміти такі дії одного з наречених, які суперечать моральним засадам суспільства, національним звичаям та традиціям одного з наречених, які завдають образу, моральних страждань йому або його рідним та близьким, що призводять до загального осуду (словесні образи, образи діями у тому випадку, коли йдеться про дотримання звичаїв або традицій тощо). Щодо *протиправної поведінки*, то це такі діяння особи, які суперечать юридичним приписам, вираженим в активних або пасивних діях (завдання навмисної шкоди, неповідомлення про певне захворювання, яке може завдати шкоди здоров'ю іншого з наречених тощо).

Особі, яка відмовилася від реєстрації шлюбу, необхідно буде довести у суді наявність важливих обставин та факт їх приховування іншим нареченим (нареченою).

За сімейним законодавством моральна шкода, що спричинила відмову від реєстрації шлюбу, не відшкодовується. Особа може вимагати захисту честі та гідності в загальному порядку за цивільним законодавством (ст. 297 Цивільного кодексу України [6]). Так, наприклад, в одній із справ судом було встановлено, що сторонами по справі було подано до відділу державної реєстрації актів цивільного стану заяву про державну реєстрацію шлюбу, яка була призначена на 23 березня 2012 р., а пізніше за окремою заявою наречених перенесена на 2 червня 2012 р. Реєстрація шлюбу не відбулась з ініціатииви відповідача. Дані обставини були визнані сторонами та не оспарювались. Позивачка звернулася до суду з позовом про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, спричиненими внаслідок приготування до весілля та в подальшому відмови відповідача від укладення шлюбу. На обґрунтування своїх вимог вона зазначила, що вони разом з відповідачем подали заяву про реєстрацію шлюбу, позивач здійснила ряд витрат для приготування до весілля, зокрема: заплатила 3 000 грн. авансу за весільну сукню; 955 грн. – вартість взуття; 1 105 грн. – нижня білизна; 900 грн. – завдаток за оренду банкетного залу; 200 грн. – вінчальні ікони; 800 грн. – весільні рушники; 1 000 грн. – завдаток за оренду автомобіля; навчання та постановка танцю – 600 грн., однак відповідач відмовився від укладення шлюбу, чим позивачу спричинено моральну шкоду, яку вона оцінює в 10 000 грн.

Суд при розгляді справи виходив із того, що, відповідно до ч. 3 ст. 31 СК України, особа, яка відмовилася від шлюбу, зобов'язана відшкодувати другій стороні затрати, що були нею понесені у зв'язку з приготуванням до реєстрації шлюбу та весілля. Відповідно до ч. 1, 4 ст. 60 Цивільного процесуального кодексу України [7], кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, окрім випадків, спеціально встановлених. Доказування не може ґрунтуватися на припущеннях. В силу ч. 2 ст. 59 цього ж Кодексу обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування. Частини матеріальних витрат підтверджуються відповідними товарними чеками, а також розписками. Відповідно, суд дійшов висновку, що дані витрати підтверджені належними доказами, а тому їх вартість слід стягнути з відповідача як з особи, яка відмовилася від шлюбу. В частині, що стосується стягнення вартості ікон, весільних рушників, білизни, вартості хореографії, оскільки дані витрати не підтверджені належними доказами, в їх задоволенні суд відмовив. Що стосується моральної шкоди, то суд виходив із того, що чинним законодавством в даному випадку не передбачено такий спосіб захисту прав, як відшкодування моральної шкоди, а тому в задоволенні позовних вимог в цій частині також відмовив [8].

Вважаємо за необхідне закріпити в ст. 31 СК України положення про можливість відшкодування моральної шкоди у разі відмови від шлюбу, коли цією відмовою було нанесено образу і страждання іншій особі.

Згідно з ч. 4 ст. 31 СК України, у разі відмови від шлюбу особи, яка одержала подарунок у зв'язку з майбутнім шлюбом, договір дарування за вимогою дарувальника може бути розірваний судом. Розірвання договору дарування та повернення подарунку або відшкодування його вартості дарувальник може вимагати в примусовому порядку за рішенням суду. На сьогодні ця норма СК України є дискусійною. Як правило, більшість весільних подарунків даруються без укладення договору дарування в письмовій формі. Так, відповідно до ч. 1 ст. 719 ЦК України, договір дарування предметів особистого користування та побутового призначення може бути укладений усно. Зауважимо, що такі подарунки, як каблучка, дорогоцінні прикраси, техніка тощо визначаються як речі особистого та побутового використання. Дарувальнику буде дуже складно довести у суді факт отримання подарунку обдарованою особою, і, як наслідок, – дарувальник буде позбавлений можливості повернення речі або відшкодування вартості такої речі за ч. 4 ст. 31 СК України.

У зв'язку з тим, що наречені не є членами сім'ї і відносини між ними не є сімейними, то повернення подарунків, зроблених один одному, буде регулюватися не сімейним, а цивільним законодавством. Підстави розірвання договору дарування чітко визначені у ст. 727 ЦК України. Зауважимо, що така підстава, як відмова від шлюбу обдарованого, в ній відсутня.

Цивільний кодекс України передбачає можливість укладення договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, через певний строк або у разі настання певної відкладальної обставини (ст. 723 ЦК України). Такою відкладальною обставиною може бути реєстрація шлюбу, однак у цьому випадку дарунок залишається у дарувальника і лише після реєстрації шлюбу у дарувальника виникає обов'язок передати дарунок обдарованому, а у обдарованого – право вимагати передачі дарунка.

Сумнівним вбачається і можливість розірвання договору дарування з підстав, закріплених у ст. 726 ЦК Укра-

їни, в якій закріплено наслідки порушення обдаровуваним обов'язку на користь третьої особи, оскільки норма ст. 725 ЦК України передбачає можливість встановлення обов'язку виключно майнового характеру, а реєстрація шлюбу є особистим немайновим правом фізичної особи [9, с. 66]. Отже, за ст. 727 ЦК України дарувальник позбавляється права не тільки розірвати договір в односторонньому порядку (перелік умов розірвання є вичерпним), але й пред'явити позов про повернення або відшкодування вартості подарованої речі згідно з ч. 4 ст. 31 СК України.

Також зауважимо, що у випадку, коли дарування речі одному з наречених відбулося до подання заяви про реєстрацію шлюбу, положення ч. 4 ст. 31 СК України не застосовуються, оскільки положення зазначеної статті застосовуються до осіб, які володіють статусом наречених (тобто такі особи вже подали заяву про реєстрацію шлюбу до державного органу реєстрації актів цивільного стану).

Залишається невирішеним сімейним законодавством питання: чи може зберегти за собою право на весільні подарунки особа, яка відмовилася від шлюбу у зв'язку з протиправною, аморальною поведінкою другого з наречених, приховуванням нею обставин, що мають істотне значення. Аналіз ч. 4 ст. 31 СК України вказує на те, що підстав для збереження подарунків обдарованим за цих підстав немає.

**Висновки.** Сьогодні практика реалізації ст. 31 СК України ставить численні питання, які мають бути вирішені на законодавчому рівні. Серед них – можливість відшкодування моральної шкоди, завданої відмовою іншим із наречених від вступу у шлюб, вирішення питання про право власності на подарунки, подаровані у зв'язку зі шлюбом, нареченими один одному, наслідки для договорів дарування у випадку, якщо відмова від шлюбу здійснюється за спільним рішенням наречених.

Відмова від шлюбу з точки зору теорії юридичних фактів представляє інтерес, оскільки виступає, по-перше, юридичним фактом, що тягне за собою юридичні наслідки ще на стадії досімейних відносин, по-друге, одночасно виступає і правоприпиняючим фактом, і правовстановлюючим.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чефранова Е.А. Механизм семейно-правового регулирования имущественных отношений супругов : автореф. дис. ... д. ю. н. : спец. 12.00.03 / Е.А. Чефранова. – М., 2007. – 24 с.
2. Чувакова А.М. Юридические факты, фактические составы и их дефекты : [монография] / А.М. Чувакова. – Одесса : Фенікс, 2009. – 112 с.
3. Scott Elizabeth S. Social Norms and the Legal Regulation of Marriage (May 2000). Forthcoming in Virginia Law Review (UVA Law School RPS version) / Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://ssrn.com/abstract=224972>.
4. Баранова Л.М., Борисова В.І., Жилінкова І.В. та ін. Сімейне право України / [Л.М. Баранова, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова та ін.] ; 4-те вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2012. – 00 с.
5. Сімейний кодекс України від 0.01.2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21. – Ст. 135.
6. Цивільний кодекс України від 6.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
7. Цивільний процесуальний кодекс України // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – С. 11. – Ст. 1088.
8. Рішення Хмельницького міськрайонного суду від 21.12.2012 р. у справі № 2218/20517/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28609610>.
9. Левківський Б. Проблеми законодавчого регулювання реєстрації шлюбу та пов'язаних з реєстрацією правовідносин / Б. Левківський / Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія «Юридичні науки». – 2011. – № 87. – С. 63–66.